

Вікторія Венгерська

(м. Житомир)

**НАЦІОНАЛЬНЕ, РЕЛІГІЙНО-ОСВІТНЄ МАРКУВАННЯ РОСІЙСЬКОЮ
ВЛАДОЮ ТА ПОЛЬСЬКОЮ ШЛЯХТОЮ НАСЕЛЕННЯ
ПРАВОБЕРЕЖЖЯ В І ПОЛ. ХІХ СТ.**

Входження українських земель, які тривалий час перебували під владою Речі Посполитої, до складу Російської імперії пов'язувалось із численними проблемами, серед яких конфесійним, мовним та освітнім належало не останнє місце. Поділи Польщі значною мірою, спровокували посилення націоналістичних тенденцій на території імперії, причетних до ліквідації з політичної карти Європи досить помітного гравця. А загальні для всього континенту в ХІХ ст. процеси націєтворення в кожному конкретному випадку мали власну специфіку. Ідентифікація населення Правобережної України з боку місцевої шляхти на початку ХІХ ст. уписувалась у звичну для мислення представників польської "політичної нації" схему: особисто залежний селянин міг належати лише до народу своїх власників.

Історично так склалося, що освіта в Речі Посполитій перебувала під контролем та кураторством католицьких орденів, серед яких єзуїтам належало особливе місце. Але після ліквідації ордену наприкінці ХVІІІ ст. ініціатива переходить до держави та інших орденів. В українських землях колишньої Речі Посполитої їхніми спадкоємцями стають орден василіан (пов'язаний з уніатською церквою), ордени піарів та босих кармелітів. Разом з адміністративно-територіальними перетвореннями в новоприєднаних землях

відбуваються зміни в системі контролю та управлінні освітою. Відповідно до нових підходів, 1803 р. було створено Віденський навчальний округ, до складу якого входили навчальні заклади Віленської, Могилевської, Мінської, Волинської, Київської та Подільської губерній, 1810 р. додалися ще й училища Білостоцького округу. З моменту заснування Віленський округ очолював князь А. Чарторийський (який до, речі, з 1804 до 1806 р. виконував функції міністра іноземних справ імперії). Саме за його рекомендацією візитатором навчальних закладів названих губерній було призначено Ф. Чацького. Роль цих осіб у збереженні "польськості" краю загальновідома. Хоча в середовищі сучасних, найімовірніше маргінальних письменників-істориків-українофобів (на зразок Ульянова) саме їхні прізвища згадуються в контексті створення українського проекту.

Цікавий підхід до оцінки ситуації в Правобережжі запропонував в останній частині трилогії Д. Бовуа [1, 226-274]. Відомий французький дослідник зосередив свою увагу на джерелах (від другого поділу Речі Посполитої до першого польського повстання) внутрішніх проблем співіснування росіян та поляків, яке автор влучно охарактеризував як "реальне змовництво" проти українського селянства. Основний акцент - на проблемі входження польського суспільства в політико-культурну модель Російської імперії та питанням акультурації шляхти. У цьому контексті значну увагу приділено такому принциповому маркеру збереження національної ідентичності, як культура загалом, та освіта зокрема.

Необхідність утримування відносної незалежності від Міністерства народної освіти Росії у функціонуванні навчальних закладів Віленського навчального округу перетворилася на своєрідну нав'язливу ідею А. Чарторийського та Ф. Чацького. У зв'язку з цим пропонувалося зберегти систему так званих поезуїтських зборів (існувала в Речі Посполитій для підтримки функціонування навчальних закладів Ордену Єзуїтів) "стимулювання" проявів меценатства з боку польських землевласників, що, на думку Ф. Чацького, було підставою для контролю змісту шкільних програм.

Протягом першої половини перебування на російському престолі Олександра I ідеї А. Чарторийського та Ф. Чацького періодично отримували підтримку. Опосередковано про це свідчить розпорядження імператора, датоване 20 серпнем 1804 р. та надіслане міністру фінансів графу Васильєву. У документі згадувалося про запровадження нової системи утворення училищ округу Віленського університету. Наголошувалося на необхідності збільшення витрат із так званих поезуїтських сум. Було запропоновано півпроцентний збір та додатковий прибуток під назвою "суперата" спрямувати на утримання училищ у Мінській, Волинській, Подільській та Київській губерніях. Особливо наголошувалося на неприпустимості використання названих коштів на військове училище у Вільні (7305 руб.) та утримання трьох лютеранських пасторів у Мінській, Волинській та Подільській губерніях (1200 руб.). Рекомендувалось означені суми приєднати до прибутків та перевести на утримання училищ, які підпорядковувалися Віленському університету [2, 5].

Незважаючи на те, що в 1818 р. навчальні заклади Правобережної України під тиском нового оточення Олександра I були виведені з-під підпорядкування Віленського університету та переведені до Харківського, елементи традиційної польської освіти не зникли остаточно. Про це свідчить перелік затверджених підручників для викладання в навчальних закладах. Його розпочинали дисципліни суто релігійного характеру (як, наприклад, короткий катехізис для римо-католиків, збірник молитов за пануючого монарха - усе польською мовою). В училищах та гімназіях, як і раніше, значну увагу приділяли вивченню

мов. Крім польської, вивчали німецьку, французьку та латину. Нововведенням була російська мова, до якої в старших класах додавали "Життєпис Російської імперії" В.Зябловського та "Короткий курс Російської імперії" [3, 22].

Щодо позиції представників російської влади, то питання національної ідентифікації на той час лишалося відкритим. Першим етапом російського проекту став уварівський триєдиний принцип - "православ'я, самодержавство, народність", у-якому віросповіданню належало помітне місце. Досить часто у владних постановках, документах та публікаціях першої половини століття використовували термін "християнське" населення, який поширювався на українських селян Правобережжя.

Список використаних джерел

1. Бовуа Д. *Російська влада та польська шляхта в Україні. 1793-1830 рр. /Пер. з фр. З. Борисюк. Наукова та мовна редакція, вступне слово Н.Яковенко. - Львів: Кальварія, 2007. - 296 с*
2. *Литовський державний історичний архів. Ф. 567. - Оп. 2. - Спр. 32-*
3. *Литовський державний історичний архів. Ф. 567. - Оп. 2. - Спр. 113.*